

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISH: AQSH, XITOIY, SINGAPUR VA
O'ZBEKISTON MISOLIDA QIYOSIY TAHLIL: YUZAGA KELAYOTGAN
MUAMMOLAR VA TAHLILIIY YECHIMLAR

Majitov Alijon

Tokhkent davlat yuridik universiteti magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14171012>

Annotatsiya. Ushbu tezisda O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish masalalari shuningdek, korrupsiya darajasi past bo'lgan davlatlar qanday normalarni belgilaganligi, AQSh, Singapur va Xitoy davlatlardagi korrupsiya qarshi kurashish bo'yicha sayi xarakatlari va ularning normativ-huquqiy hujjatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Korrupsiya, O'zbekiston, AQSH, Xitoy, Singapur, xorijiy tajriba, korrupsion jinoyat.

Kirish. Bugungi kunda jahon hamjamiyati oldida korrupsiya davlatlar rivojlanishiga, iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy yuksalishiga to'sqinlik qilayotgan salbiy illat sifatida paydo bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev ta'kidlaganidek, "Korrupsiyaning oldini olmasak, haqiqiy ishbilarmonlik va investisiya muhitini yaratib bo'lmaydi, umuman, jamiyatning birorta tarmog'i rivojlanmaydi"¹.

Haqiqatdan ham, korrupsiyaviy jinoyatlar davlatning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, shuningdek xalqning davlat organlariga nisbatan ishonchini susaytiradi². O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan ilk kunlardan boshlab korrupsiyaga qarshi kurashish faoliyatiga yetarli darajada etibor berilmasdan, asosan, davlatning bir qator asosiy shartnomalarga qo'shilishi bilan harakterlanib, korrupsiyaning oldini olishga qaratilgan samarali mexanizmlarni yaratish, rivojlangan davlatlarning korrupsiyaga qarshi kurashish yo'lidagi tajribasini o'rganish, ularni amaliyotga tadqiq qilish, korrupsiyaga qarshi kurashish faoliyatini qonuniy tartibga solish masalalariga oid zarur chora-tadbirlar ko'rilmadi³.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 25-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

² <https://uza.uz/oz/politics/zbekistonrespublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>. (President Shavkat Mirziyoyev's Address to the Oliy Majlis);

³ AMANDILLAYEV, B. (2022). KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBASI. *Академические исследования в современной науке*, 1(18), 180-192.

Korrupsiya boshqaruvning barcha darajalarida uchraydi: global, milliy va mahalliy. Barcha turdagi agentlar (jismoniy shaxslar, korxonalar, davlat xizmatchilari va siyosatchilar) korrupsiyagaixtiyoriy yoki noixtiyoriy ravishda jalb qilinishi mumkin⁴.

Asosiy qism. Buguni kunga kelib amalga oshirilgan islohotlar korrupsiyaviy jinoyatlarning sodir etilish dinamikasiga muayyan darajada ta'sir qildi. Jumladan, 2020-yilda korrupsiyaviy jinoyatlar bo'yicha jami 1723 nafar, shundan 9 nafar respublika darajasidagi, 45 nafar viloyat darajasidagi, 1669 nafar tuman va shahar darajasidagi mansabdor shaxslar jinoiy javobgarlikka tortilib, korrupsiya oqibatida yetkazilgan 500 mlrd so'mlik moddiy zararining 71 foizi yoki 355 mlrd so'mi aybdorlardan tergovdavomida undirilgan bo'lsa, 2021-yilning 6 oyi mobaynida 2544 nafar mansabdor shaxsga nisbatan korrupsiya holatlari bilan bog'liq bo'lgan 1676 ta jinoyat ishlari tergov qilinib, sudlarga yuborilgan⁵. Amaldagi qonunchilikda korrupsiyaviy jinoyatlarga oid bir qator tushunchalarga nisbatan normativ-huquqiy ta'riflarning mavjud emasligi, korrupsiyaviy qilmishlarning jinoyat qonunchiligi bilan lozim darajada qamrab olinmaganligi kabi muammolarning mavjudligi korrupsiyaga qarshi kurashishdan ko'zlangan natijaga erishish va bu borada O'zbekistonning xalqaro reytinglardagi o'rnini yanada yaxshilashga to'siq bo'lmoqda. Korrupsiyaga qarshi kurashda xalqaro institutlar ichida Birlashgan Millatlar tashkiloti muhim rol o'ynaydi. BMT tomonidan qabul qilingan korrupsiyaga qarshi kurashga yo'naltirilgan hujjatlar ichida 2003-yil dekabr oyida qabul qilingan Korrupsiyaga qarshi Konvensiyasi katta ahamiyat kasb etadi⁶. O'zbekiston Respublikasi 2008-yil 7-iyuldagi qonun bilan mazkur Konvensiyaga qo'shilgan. Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha nafaqat BMT, balki Yevropa Ittifoqi, Jahon banki, Transperensy International xalqaro nohukumat tashkiloti, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti, Butunjahon bojxona tashkiloti ham korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha o'zlarining faoliyatida alohida e'tibor berib kelmoqda. Ushbu tashkilotlar tomonidan korrupsiyaning oldini olish, unga qarshi kurashda hamkorlik qilish va boshqa davlatlarni, xalqaro biznes tashkilotlarini korrupsiyaga qarshi kurashga jalb qilishga qaratilgan qator xalqaro hujjatlar qabul qilingan.

Har bir mamlakat korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida o'zining tajribasiga ega. Mamlakatimiz ilk bor 2008-yil 7-iyuldagi "Birlashgan Millatlar Tashkilotining korrupsiyaga qarshi konvensiyasiga (Nyu-York, 2003-yil 31-oktyabr) O'zbekiston Respublikasining

⁴ Malikovna, K. R. N. (2024). KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH-MUSTAQILLIK FALSAFASINING ASOSIY MASALALARIDAN BIRI. *PHILOSOPHY AND LIFE INTERNATIONAL JOURNAL*, (SI-1).

⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. // <https://lex.uz/docs/-4355387> /

⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni.// <https://lex.uz/ru/docs/-4875784>

qo‘shilishi to‘g‘risida”gi 158-sonli Qonuni bilan BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasiga qo‘shildi⁷. 2010-yilda esa Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti Korrupsiyaga qarshi kurashish tarmog‘ining Istanbul harakat dasturi a‘zosiga aylandi. O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi qonunchilik islohotlari asosan 2017-yildan so‘ng amalga oshirildi. Jumladan, 2017-yilning 3-yanvarida “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi 419-sonli Qonun qabul qilindi⁸. Ushbu qonun korrupsiyaga qarshi kurashishda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlarini belgilab berdi. Natijada davlatimizda korrupsiyaga qarshi kurashish qonun darajasida mustahkamlab qo‘yildi.

Tahliliy xususiyatlar.

Hozirda rivojlangan mamlakatlarda ham korrupsiya bilan bog‘liq jinoyatlarni uchratish mumkin, lekin ular doimiy ravishda korrupsiya bilan qarshi kurashib keladi va korrupsiya darajasi kamligi bo‘yicha jahon reytingida yuqori o‘rinlarda turadi.

Bugungi kunda AQSH, Singapur mamlakatlari korrupsiyaga qarshi kurash va uni shafofligi bo‘yicha dunyo reytinglarida munosib o‘rinlarga ega hisoblanadi⁹. Xitoy ham ushbu reytingda juda yuqorida sanalmasada lekin korrupsiyaga qarshi kurashishda sobit qadam mamlakatlardan hisoblanadi. Ushbu mamlakatlar tajribasini o‘rganish orqali O‘zbekistonning korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi harakatlariga qo‘shimcha zaruriy huquqiy manbalar topish mumkin.

Korrupsiyaga qarshi kurashishda AQSh davlatining tajribasi o‘ziga xos xususiyatga ega. “Jinoyatlar va jinoiy ish yuritish”deb nomlangan AQSh kodeksining 18-bobi 201-moddasida mansabdor shaxslar yoki guvohlarning poraxo‘rligi uchun jinoiy javobgarlik belgilangan. Unga binoan, pora olish va berishdan tashqari, pora taklif qilish, va‘da qilish, pora so‘rash va porani olishga rozilik bildirish ham jinoiy javobgarlikka sabab bo‘ladi¹⁰. 1990-yilda AQShda qabul qilingan “Davlat xizmatchilari va amaldorlarining axloq qoidalari prinsiplari” to‘g‘risidagi, 1978-yildagi “Davlat muassasalari axloq qoidalari to‘g‘risida”gi, 1970-yilda “Rekret, bosim o‘tkazish, korrupsiya va uyushgan jinoyatchilik bilan kurashish to‘g‘risida”gi federal qonunlar tizimining mohiyati jinoiy tashkilotlar a‘zolariga va korrupsionerlarga nisbatan konfiskatsiya institutini qo‘llashni va yuridik shaxslarni jinoiy javobgarlikka tortishdan iborat¹¹. Mazkur qonunlar tizimi RIKO qonunlari deb nomlanadi. AQShda aynan mazkur qonunlarni

⁷ O‘zbekiston Respublikasining 2008-yil 7-iyuldagi “Birlashgan Millatlar Tashkilotining korrupsiyaga qarshi konvensiyasiga (Nyu-York, 2003 yil 31 oktabr) O‘zbekiston Respublikasining qo‘shilishi to‘g‘risida”gi 158-sonli Qonuni. <https://lex.uz/docs/-1369505>

⁸ O‘zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni. <https://lex.uz/docs/-3088008>

⁹ “Corruption perceptions index”. <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nz>

¹⁰ Title 18 of the United States Code. <https://uscode.house.gov/browse/prelim@title18&edition=prelim>

¹¹ Агеев В.Н. Противодействие «государственной коррупции»: зарубежный опыт. Следователь. –2008. -№ 8. С.7-10.

qo'llash orqali korrupsiya, uyushgan jinoyatchilik va narkobiznes jinoyatlarining soni tushgan ekan.

Hech bir davlat korrupsiyadan va uning zararli oqibatlaridan mutlaqo himoyalangan emas.

Shuning uchun har bir davlatning qonunlarida korrupsiyaga qarshi kurashish sohasi eng dolzarb masalalardan biri sifatida ko'rsatilgan.

Bizning fikrimizcha, Xitoy qonunchiligida korrupsiyaga qarshi kurashda yaxshi amaliyot yo'lga qoyilgan bo'lib, bunda mansabdor shaxslarning mol-mulki deklaratsiya qilinib, ortiqcha qismi qayerdan kelganligini asosli ma'lumotlar bilan isbotlay olmasa, korrupsiya sifatida baholanadi va mansabdor shaxsning javobgarlikka tortilishiga asos bo'ladi. Xitoy Xalq Respublikasi Jinoyat kodeksining 382 - moddasiga ko'ra davlat xizmatchilarining o'z mansab imtiyozlaridan foydalangan holda davlat mulkini o'zlashtirib olishi, o'g'irlashi yoki firibgarlik yo'libilan olishi yoki boshqacha tarzda o'zlashtirishi korrupsiya deb hisoblanadi. Korrupsiya bilan bog'liq jinoyatlarning og'ir-yengilligiga qarab javobgarlik belgilangan bo'lib, 100 ming yuandan ortiq miqdordagi yakka tartibdagi korrupsiya uchun o'n yildan ortiq muddatga ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlanishi, mol-mulki musodara qilingan holda muddatsiz ozodlikdan mahrum qilish, jazoni o'ta og'irlashtiruvchi holatlarda – o'lim jazosi belgilangan. Xitoy qonunchiligiga ko'ra, mol-mulki yoki xarajatlari amaldorlarning qonuniy daromadidan oshib ketmasligi lozim. Har qanday davlat amaldori Xitoy tashqarisidagi bankda saqlanuvchi o'z mablag'lari haqida tegishli tartibda davlatga xabar qilishi shart¹².

Xitoy qonunchiligida korrupsiyaga qarshi kurashda samarali usullar yo'lga qo'yilgan bo'lib, bunda mansabdor shaxslarning mol-mulki deklaratsiya qilinadi. Agar, ortiqcha qismi qayerdan kelganligini isbotlay olmasa, korrupsiya sifatida baholanadi va mansabdor shaxsning javobgarlikka tortilishiga sabab bo'lar ekan.

Korrupsiya darajasi eng past bo'lgan davlatlar ichida yuqori o'rinlarning birida turgan davlat bu – Singapur hisoblanadi. "Korrupsiyani oldini olish to'g'risida"gi Qonunning 5- moddasiga asosan o'zi yoki boshqa shaxs tomonidan yoki ular bilan birgalikda har qanday shaxs – o'zi yoki boshqa shaxs uchun pora so'rash yoki olish yoxud olishga rozilik berish yoki har qanday shaxsga yoki uning manfaati uchun pora berish, vada qilish yoki taklif qilish huquqbuzarlikka aybdor bo'ladi va sudlanganda 100000 dollardan ortiq bo'lmagan miqdorda jarimaga tortiladi yoki 5 yildan ortiq bo'lmagan muddatda ozodlikdan mahrum qilinadi¹³.

¹² Criminal Law of the People's Republic of China. // [Electronic resource].

<https://www.fmprc.gov.cn/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm>

¹³ Prevention of corruption Act // [Electronic resource].

URL: https://publicofficialsfinancialdisclosure.worldbank.org/sites/fdl/files/assets/lawlibrary-files/Singapore_AntiCorruption%20Law_1960%20amended%202002_en.pdf

Singapur qonunchiligiga ko'ra nafaqat pora olish yoki berish uchun, balki porani taklif qilsa yoki ushbu taklifni qabul qilsa, pora so'rsa javobgarlikbelgilangan. Bundan tashqari Singapur qonunchiligida poraxo'rlik jinoyatlari pora evaziga amalga oshiriladigan harakatlarning aniq ro'yxatini belgilash orqali chegaralab qo'yilgan.

Singapur korrupsiya illati bilan kurashishda "insonni korrupsiyaga undaydigan holatlarni yo'q qilish" niasosiy g'oya sifatida ilgari suradi. Bunday g'oyani amalga oshirish uchun bir nechta prinsiplar mavjud:

1. davlat sektorida faoliyat yuritayotgan kishilarning ish haqini xususiy sektorda ishlayotgan shaxslarning o'rtacha oylik ish haqi bilan birxillashtirish;
2. mansabdor shaxslarning har qanday mulkini va daromadlari bo'yicha yillik hisobotni kuzatib, tekshirib borish;
3. yuqori lavozimda faoliyat yuritayotgan mansabdor shaxslarning ma'naviy yuksakligini ta'minlash;
4. iqtisodiy rivojlanishda yuzaga keladigan ma'muriy to'siqlarni bartaraf etish¹⁴.

Xulosa va amaliy tavsiyalar tariqasida shuni aytish muminki korrupsiyaga qarshi kurash bugungi kunda davlatlarning iqtisodiy rivojlanishi va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin tutmoqda. AQSH, Xitoy, Singapur va O'zbekiston misolida o'tkazilgan tahlil har bir mamlakatda korrupsiyaga qarshi turli yondashuvlar va usullar qo'llanilishini ko'rsatadi.

AQSH kuchli qonunchilik va jamoatchilik nazorati orqali korrupsiyani nazorat qilishga intilsa, Xitoy bu borada qattiq tartib va qat'iy jazo choralari qo'llaydi. Singapur esa o'zining korrupsiyaga qarshi toza va shaffof siyosati bilan namuna bo'lib, kuchli qonunlar va ta'lim orqali korrupsiyani kamaytirishga erishgan. O'zbekistonda esa so'nggi yillarda bu yo'nalishda keng qamrovli islohotlar amalga oshirilib, shaffoflik va davlat boshqaruvida adolat tamoyillariga e'tibor kuchaytirilmoqda.

Biroq barcha mamlakatlar duch kelayotgan umumiy muammolar ham mavjud: korrupsiyaga qarshi madaniyatning yetarli darajada shakllanmagani, jamoatchilik ishtirokining sustligi va huquqiy ongning pastligi. Shunga ko'ra, korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini oshirish uchun shaffoflikni ta'minlash, jamoatchilikni faol jalb etish va korrupsiyaga qarshi ta'limni kengaytirish zarur.

¹⁴ "Korrupsiyaga qarshi kurashishda rivojlangan davlatlar tajribasi". D.A.Ergasheva ; Jinoyat ishlari bo'yicha Tomdi tuman sud raisi. <https://navoiy.sud.uz>

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. // <https://lex.uz/docs/-4355387> /
2. O'zbekiston Respublikasining 2008-yil 7-iyuldagi "Birlashgan Millatlar Tashkilotining korrupsiyaga qarshi konvensiyasiga (Nyu-York, 2003 yil 31 oktabr) O'zbekiston Respublikasining qo'shilishi to'g'risida"gi 158-sonli Qonuni. <https://lex.uz/docs/-1369505>
3. O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni. <https://lex.uz/docs/-3088008>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 25-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.
5. <https://uza.uz/oz/politics/zbekistonrespublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>. (President Shavkat Mirziyoyev's Address to the Oliy Majlis);
6. AMANDILLAYEV, B. (2022). KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBASI. *Академические исследования в современной науке*, 1(18), 180-192.
7. "Corruption perceptions index". <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nz>
8. Title 18 of the United States Code. <https://uscode.house.gov/browse/prelim@title18&edition=prelim>
9. Агеев В.Н. Противодействие «государственной коррупции»: зарубежный опыт. Следователь. –2008. -No 8. С.7-10.
10. Criminal Law of the People's Republic of China. // [Electronic resource]. <https://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm>
11. Prevention of corruption Act // [Electronic resource]. URL:https://publicofficialsfinancialdisclosure.worldbank.org/sites/fdl/files/assets/lawlibrary-files/Singapore_AntiCorruption%20Law_1960%20amended%202002_en.pdf
12. "Korrupsiyaga qarshi kurashishda rivojlangan davlatlar tajribasi". D.A.Ergasheva ; Jinoyat ishlari bo'yicha Tomdi tuman sud raisi. <https://navoiy.sud.uz>